

سجع

به واژه‌های هماهنگ پایان جملات «کلمات سجع» و به آهنگ برخاسته از آن «سجع» می‌گویند.

برای ایجاد سجع دو شرط باید وجود داشته باشد:

الف) کلماتی که سجع را ایجاد می‌کنند آخرین واژه‌های دو جمله متوالی باشند.

ب) کلمات سجع باید یکی از شرایط زیر را داشته باشند:

۱) فقط در حرف یا حروف پایانی یکسان باشند؛ مانند: کار و شکار: سجع مطرف

۲) فقط در وزن مشترک باشند؛ مانند: مال و سال، دست و جهل، کار و باد:

سجع متوازن

۳) هم وزن یکسان باشد، هم حروف پایانی؛ مانند: دست و پست: سجع

متوازی

* اگر بعد از سجع، واژه یا واژگانی یکسان بیابند (مانند ردیف در شعر) اشکالی

در سجع ایجاد نمی‌کنند. گاهی هم کلمه‌ای در پایان یک جمله می‌آید و در جمله دیگر حذف به قرینه لفظی شده‌است.

جناس

جناس یکسانی و همسانی دو یا چند واژه است که دارای معنی مختلف هستند.

جناس دو گونه است:

۱) جناس تام (همسان): دو واژه که از نظر تلفظ و نوشتار کاملاً شبیه هم باشند، ولی از نظر معنی متفاوت باشند

۲) جناس ناقص (ناهمسان): دو واژه کاملاً شبیه نباشند و در لفظ متفاوت باشند.

۱) جناس تام (همسان):

توجه: در جناس همسان، معنی دو واژه باید متفاوت باشد و اگر معنی هر دو واژه یکسان باشد، آرایه «تکرار» به وجود می‌آید. مخفف یک کلمه نیز با آن کلمه آرایه تکرار می‌سازد نه جناس. مثلاً دو واژه «گاه» و «گه» جناس ندارند.

انواع جناس ناقص:

الف) ناقص حرکتی: اگر دو واژه در مصوّت‌های کوتاه با هم فرق داشته باشند: مَهر و مُهر، یا مَلک و مَلِک، مَلِک و مُلک

ب) ناقص اختلافی: اگر دو کلمه فقط در یک صامت یا مصوت بلند با هم تفاوت داشته باشند: جوان و توان، جوان و جهان، جوان و جواد

پ) ناقص افزایشی: اگر یکی از واژه‌ها یک حرف اضافه بر واژه دیگر داشته باشد: رنج و ترنج، دست و دوست، شفق و شفقت، ناز و نیاز، جان و جهان

تضاد

آرایه تضاد آوردن دو یا چند کلمه با معنی متضاد، در کلام است.

تضاد به دو شکل دیده می‌شود:

۱) تضاد لغوی: زشت و زیبا / خوب و بد

۲) تضاد مفهومی: گل و خار / چاه و ماه

تضاد فعل به دو صورت اتفاق می‌افتد:

۱) تضاد یک فعل با منفی خودش: خندید و نخندید

۲) تضاد یک فعل با عمل مقابل خودش: خندید و گریست

تناقض

جمع کردن دو واژه یا معنی متناقض در کلام را پارادوکس یا متناقض‌نما می‌گویند.

شکل‌های تناقض:

الف) نسبت دادن دو امر متضاد به یک چیز واحد، در یک زمان

ب) یک امر عامل امری ضد خود شود